

7-Mavzu: Milliylik falsafiy va axloqiy kategoriya sifatida

Reja:

1. Milliylik, milliy g'urur va milliy ong tushunchalarining mazmun va mohiyati.

2. Milliy xarakter.

Milliylik – o'z millatini ulug'lash va uning manfaatini himoya qilish, milliy g'urur va milliy nafsoniyat tuyg'ulari, o'z tili, adabiyoti, san'ati va madaniyati, dini, tarixi va urf-odatlarini, rasm-rusumlari, bayram-sayillari, bir so'z bilan aytganda, madaniy-ma'naviy qadriyatlarni qadrlash, o'zi tug'ilib voyaga yetgan diyorini ardoqlash, uning tabiati, daryolari, ko'llari, musaffo osmoni bilan faxrlanish tuyg'usi. Milliylik bir millatga mansub kishilarning ijtimoiy-etnik barqarorligini ta'minlovchi buyuk qudratdir. (Falsafa: qomusiy lug'at.-Tuzuvchi va mas'ul muharrir Q.Nazarov.-Toshkent: Sharq, 2004. 267-268-betlar.)

Milliy ong – millatning mavjudligi uning tarixiy taraqqiyoti va istiqboli bilan bog'liq omil. U millatning shakllanishi, taraqqiy etishi va abadiyligini ta'minlaydi. Milliy ong millatning o'zi bilan birga shakllanib boradi. Uning boshqalardan farq qiluvchi, faqat o'ziga taalluqli bo'lgan manfaatlari va maqsadlari shakllanishi milliy ongni vujudga keltiradi. Shuning uchun ham milliy ong millat bilan parallel ravishda uzoq tarixiy davrda, uning turmush tarzi, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va keng ma'naviy-ma'rifiy salohiyati ta'sirida rivojlanadi. Shunday qilib, milliy ong deb, millatning tarixi, taqdiri va istiqboli bilan bog'liq bo'lgan manfaatlar va maqsadlarni ifodalovchi, millat vakillari faoliyatini maqsad, yo'nalishlar tomon boshqarib turadigan g'oyalar, fikrlar tizimiga aytiladi. Milliy ong milliy manfaatlar sifatida, moddiy va ma'naviy boyliklarni ishlab chiqarish, o'zga millatlar bilan o'zaro munosabatlar jarayonida ham shakllanib va rivojlanib boradi. Xuddi shu jarayonda millatga xos bo'lgan xususiyatlar shakllanadi. O'sha xususiyatlar millatni boshqa millatlardan ajratib turadi. Bunday o'ziga xos xususiyatlar, o'z navbatida, milliy manfaat va maqsadlarning shakllanishida yetakchi omil vazifasini o'taydi. Shuning uchun ham millatning barcha tarixiy davrlardagi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy kamoloti milliy ongda o'z ifodasini topadi. Milliy ong rivojining ma'naviy asoslarini milliy til, madaniy meros, tarixiy xotira, urf-odat, an'analar, qadriyatlar, milliy tarbiya, ta'lim tizimi kabilar tashkil qiladi. Mana shu manbadan millat ma'naviy ozuqa oladi, ular orqali o'zini anglaydi.(270-bet)

Milliy g'urur – 1) shaxs, ijtimoiy guruhning milliy o'z-o'zini anglash asosida shakllanadigan ajdodlari qoldirgan moddiy, ma'naviy merosdan, o'z xalqining jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasi, o'zga millatlar oldidagi qadr-qimmatini, obro'-e'tiboridan faxrlanish hissini ifodalovchi tushuncha. Bu tuyg'u quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi: millatning yutuqlari, obro'-e'tibori bilan faxrlanish, uning muammolariga befarq qarab turmaslik; o'z eliga, millatiga jonkuyar bo'lish; o'z millatining moddiy, ma'naviy merosini asrab-avaylash; xalq odatlari, an'analari, qadriyatlarini hurmat qilish, ularni boyitish va takomillashtirish; o'z millatiga mehr-muhabbatini amaliy faoliyatda namoyon qilish. Sog'lom milliy g'urur o'zga

millatga mansub kishilarga hurmat-ehtirom ko'rsatishni taqozo qiladi. Bunday tuyg'uga ega ma'naviy yetuk kishi milliylikni millatchilikdan, haqiqiy milliy g'ururni millatparastlikdan farq qila oladi, boshqa millat vakillarining izzat nafsi va g'ururini kamsitmaydi. Mustaqillik kishilar milliy g'ururini oshirib, uni xalq, Vatan, ajdodlar xotirasi oldidagi mas'uliyatni his qilishdek mazmun bilan boyitmoqda. Bunday sharoitda Vatanimiz mustaqilligidan faxrlanish, mamlakatimizda ozod, farovon va erkin hayot qurish yo'lida faol mehnat qilish, jahon hamjamiyati yutuqlari, universal texnologiyalardan foydalanish milliy g'ururni oshiradigan omillardir. Bu esa, o'z navbatida, yurtdoshlarimizning kuchi, salohiyati, bunyodkorlik faoliyatini ko'p jihatdan belgilaydi, ularni o'zlarida sog'lom milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish uchun tinmay izlanishga safarbar etadi.

Har bir milliy-etnik madaniyat o'ziga xos xususiyatlari bilan ajrab turadi va o'ziga xoslik turli-tuman narsalarda namoyon bo'lishi mumkin. Har bir etnik madaniyat o'ziga xos mantiqqa ega va aynan mazkur mantiq asosida mazkur madaniyatga xos asosiy o'zgarmas va ikkinchi darajali o'zgaruvchan xususiyatlarni izohlash mumkin.

An'anaviy milliy madaniyatni yaxlit va ko'p qirrali hodisa sifatida o'rganish, uning tuzilishi, asosiy ko'rinishlari, shakllarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shu bois biz etnomadaniyat evolyutsiyasi va umumqabul qilingan madaniyat tasnifidan kelib chiqib, xalq madaniyatining asosiy sohalariga to'xtalib o'tamiz. Holbuki, etnomadaniyat va uning tarkibiy qismi bo'lgan an'anaviy xalq madaniyat tizimining tarkibiy qismida: xalq donishmandligi, xalq falsafasi, xalq e'tiqodi, xalq pedagogikasi, xalq odatlari, xalq ijodi, xalq o'yinlari, dam olish madaniyati, xalq pazandaligi, milliy liboslar, xalq me'morchiligi, xalq amaliy san'ati, xalq tabobati, xalq turmush madaniyati kabi ko'plab sohalarni ajratsa bo'ladi.

An'anaviy xalq madaniyatining barcha sohalarida avlodlarning dunyoqarashlari, falsafiy tushunchalari o'z aksini topganligi uchun etnomadaniyat tarkibida xalq donishmandligiga alohida e'tibor berish lozim. Buning sababi shundaki, xalqning g'oya, fikr, bilim, dunyoqarashini ifoda yetgan etnomadaniyat ko'rinishini xalq falsafiy donishmandligisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalq madaniyatining falsafiy-g'oyaviy mazmuni qanchalik chuqur bo'lsa, uning shakli ham shuncha baquvvat, ijtimoiy ahamiyati kuchli, umri ham boqiy bo'lar ekan.

Xalq madaniyati deyilganda keng ma'noda etnosning hayotidagi barcha qadriyatlar tushunilsa ham, uning tub ma'nodagi negizini xalq an'analari hosil qiladi.

“Etnologiya” fanida «marosim», «urf-odat», «an'ana», «bayram»lar fanning asosiy tadqiqot obekti tarzida keng qo'llaniladi. Chunki har bir xalqni shakllanish jarayoni bilan birga unga xos va mos milliy-etnik an'analar, urf-odatlar, marosimlar va bayram va sayillar shakllanib taraqqiy etib boradi. Ular kishilar turmush-tarzining muhim bir bo'g'ini tarzida tarkib topib boradi.

“Etnologiya” fani shakllangan davrdan boshlab milliy an’analarni, rasm-rusumlar va urf-odatlarini xalq madaniyatining fenomeni tarzida o’rganishni dolzarb muammolaridan biri sanalib kelgan. Ayniqsa, Respublikamizda milliy qadriyatlarimizga va ma’naviy merosimizga davlat miqyosida e’tibor berilayotgan tarixiy bir jarayonda mutaxassis olimlar tomonidan an’anaviy marosimlarimizni tadqiq qilishda ularning yozma tavsifini berish bilangina cheklanib qolmasdan, balki qadimiy tarixga ega bo’lgan milliy marosimlarimizning xalq turmushi va an’anaviy madaniyatda tutgan o’rni, ularning genezisi va o’ziga xos xususiyatlari hamda saqlanish omillari borasidagi tadqiqotlar muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etib bormoqda. Lekin afsuslar bilan aytish joizki hali hanuz “Etnologiya”, madaniyatshunoslik, folklorshunoslik va xalq turmush-tarzi bilan shug’ullanuvchi fanlar doirasida yuqoridagi terminlarning ta’rifi va tavsifi hamda farqli xususiyatlari borasida mukammal nazariy-metodologik qarashlar ishlab chiqilmagan. Shu bois ba’zi hollarda ayrim tadqiqotlar tomonidan «marosim» va «urf-odat», «an’ana» va «bayram» kabi qator terminlarni sinonim tarzda ishlatish yoki izchil farqlanmagan holda qo’llanilish holatlari ham uchramoqda. Shubhasiz bu o’rinda “marosim”, “urf-odat», “an’ana” va “bayram” terminlarning qanday o’xshashliklar va farqli xususiyatlar mavjud? – degan savol tug’ilishi tabiiydir. Bizningcha, ushbu terminlar bir-biri bilan chambarchas bog’liq, ammo bir-biridan keskin farq qiluvchi tushunchalardir.

“**An’ana**” – tarixiy taraqqiyot jarayonida tabiiy va ijtimoiy ehtiyojlar asosida vujudga keladigan, ajdodlardan avlodlarga meros bo’lib o’tadigan, kishilar madaniy hayotiga ta’sir o’tkazadigan madaniy hodisadir. An’ana o’ziga xos ijtimoiy qoida tarzida kishilar onggiga singan (umum yoki ma’lum guruh tomonidan), qabul qilingan tartib va qoidalar majmuasi hisoblanadi¹.

Urf-odat tushunchasi esa o’ta keng bo’lib, u o’z ichiga xalq hayotining barcha tomonini-oddiy kundalik udum, rasm-rusum, irim-sirimlar, o’zaro-muomala tarzi hamda barcha marosimlarni butunicha qamrab oladi. Marosim tushunchasi nisbatan tor tushuncha bo’lib, u shu xalq hayotining ma’lum sohalarida omma tomonidan qabul qilingan, ko’pincha ramziy xarakterga ega bo’lgan va ma’lum kishilar majmui tomonidan maxsus uyushtiriladigan namoyishlardan iborat².

Shuningdek **marosim** – inson hayotining moddiy va ma’naviy turmushining talab va ehtiyoji bilan yuzaga kelgan va keladigan hodisadir. Har qanday marosim u yoki bu xalqning ma’lum bir tarixiy taraqqiyoti boshichidagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy rivojlanish darajasini ko’rsatuvchi asosiy belgilarni o’zida mujassamlashtirgan holda vujudga keladi va yashaydi.³ Boshqacha qilib aytganda, marosim umum tomonidan qabul qilingan ramziy harakatlarga ega bo’lgan hayotiy tadbirdir.

«**Urf-odat**» deyilganda kishilarning turmushiga singgib ketgan, ma’lum muddat takrorlanib turuvchi hatti-harakat, ko’pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari ko’nikmasidir. Demak ushbu marosim va urf-odatga berilgan qishacha qaydlardan ham ko’rinib turibdiki, urf-odat tushunchasi xalq hayotining

¹ Qoraboev U. O’zbek xalqi bayramlari. – T., Sharq, – 2002. – B.8.

² Sarimsoqov B. Marosim folklori. – T., Fan, 1986. – B.12.

³ Sarimsoqov B. Marosim folklori // O’zbek folklori, ocherklar T., 1988. – 152.

barcha sohasini o'z ichiga qamrab olsa, marosim tushunchasi hayotining muayyan sohalarigagina aloqador, xolos. Urf-odat bir vaqtning o'zida bir shaxs yoki bo'lmasa ko'pchilik tomonidan bajarilishi shart bo'lgan qoida bo'lsa, marosim belgilangan shaxslar tomonidan bajarilishi lozim bo'lgan xatti-harakatdir⁴. Jumladan, kichikning kattaga birinchi salom berishi yoki ko'pchilikka kamchilikni salom berishi yoki mehmonlarga alohida hurmat ko'rsatish, bayram arafasida yaqinlari, keksa qariyalar, qo'ni qo'shnilar holidan xabar olish kabi ko'rinishlar o'zbeklarga xos milliy urf-odatlardir.

I.S.Kon «Milliy xarakter – afsonami yoki haqiqat?», deb nomlangan asarida zamonaviy jamiyatshunoslikning eng dolzarb vazifalaridan biri milliy xarakterning mohiyatini aniqlashdir», deb yozadi. O'z-o'zidan ravshanki milliylik nafaqat madaniyat muammosi shu bilan birga ijtimoiy - iqtisodiy ziddiyatlarni ham aks ettiradi. Masalan, noto'g'ri tushunish bir millatning ustidan ikkinchi millatning ijtimoiy ustunligi, urf - odatlarining ulug'vorligi kabi g'ayriilmiy muammolarni keltirib chiqaradi. Rivojlangan mamlakatlarda bu borada muhim nazariy qarashlar ilgari suriladi. Milliy xarakterni o'rganuvchi manbalarda ikki qutb, ikkita uzviy nuqta mavjud. Bir toifadagilar aytadiki, milliy xarakter hech qanday aniq narsaga tayanmaydi, hech bir millat bir - biridan psixologik jihatdan tubdan farq qilmaydi. Ikkinchi toifadagilar aksincha, millatlar o'rtasida o'tib bo'lmas devor borligini uni uddalash milliy urf - odat omborining to'laligiga bog'liq ekanligini e'tirof etadi. Ya'ni har bir millat a'zosi o'z millatiga bog'liq va uning o'ramidan chiqa olmaydi. Milliy xarakterni aniqlash alohida shaxslarda unchalik yaxshi natija bermaydi. Ammo har bir millat alohida shaxslardan tashkil topishini hisobga olsak, milliy san'at va adabiyotning umumiyliги kelib chiqadi. Lekin bu narsa har bir shaxsga teng taqsimlanmasligini e'tiborga olish kerak. Milliy xarakterni tushunish uchun avvalo shu millat tarixi, jamiyatning tuzilishini o'rganish kerak. Milliy asosga ko'ra, har bir odam biror-bir millatga tegishli bo'ladi, o'zaro bir - biridan temperamenti, madaniyati, odobi bilan farq qilib turadi. Germaniya, Gollandiyada yashovchi millatlarning o'ziga xosligini tartib-intizom tashkil etsa, ispanlar uchun bu unchalik xarakterli emas. Bu fazilatlar Lotin Amerikasida yashovchi millatlar o'rtasida unchalik ahamiyat kasb yetmaydi. Milliy xarakterga xos bo'lgan belgilar ularning o'zaro muomala madaniyatida, xususan, bir-birlariga bo'lgan munosabatida ham ko'zga tashlanadi. Masalan, shimoliy amerikaliklar katta - kichikligidan qat'iy nazar, bir-birlariga ismini aytib murojaat qilishadi. Bu ularning bir - biriga do'stligi yoki nihoyatda yaqinligini bildirmaydi. Milliy xususiyatlarni erkin ifodalaydigan omil xalqning badiiy madaniyati hisoblanadi. Masalan; rus musiqasini italyan yoki o'zbek musiqasidan yoki ukrain bezaklarini hind milliy bezaklaridan, ingliz hajviyasini esa fransuzlarnikidan osongina farqlash mumkin. Bir millatga tegishli bo'lgan yaxshi xarakterlar boshqalarga ham xosligi o'z-o'zidan ravshan. Biz xohlaymizmi, yo'qmi boshqa millatning urf - odati madaniyatining ta'sirini madaniy hodisalarimizda ko'rishimiz mumkin. Bir so'z bilan millatning yaxshi va

⁴ Sarimsoqov B. Marosim folklori.. – 13.

yomon tomonlarini aniqlab bo'lmaydi. Masalan, rus millatiga xos insoflilik, bag'rikenglik, oqko'ngillik, to'g'riso'zlik kabi sifatlar muayyan darajada boshqa millatlarga ham xos bo'lishi mumkin. Hech bir millat yuqorida sanab o'tilgan sifatlar bo'yicha boshqa xalqdan ustunroqmiz, deya olmaydi. Xohlaymizmi-yo'qmi, biz har bir xalqning hayot tarzi xulqi odatlari va an'alariga etnik jihatdan to'g'ri baho berishimiz kerak. Har kim o'zga millatdan o'z odatlarini yuqori qo'ymasligi kerak. Odam eng avvalo ilk bolalik davridanoq ehtiyojlarini qondiradigan narsalarning xususiyatlarini chuqurroq idrok etishga intiladi. Voqelikni idrok etishda uning ijtimoiy va shaxsiy ko'nikmalari, millatiga xos bo'lgan xususiyatlar o'z aksini topadi. Shuning uchun tabiat va jamiyatdagi har bir narsa va hodisa bir millat va elat vakillarida boshqalariga nisbatan boshqacharoq emotsional psixologik reaksiyani vujudga keltirishi mumkin. Masalan, cho'l qozoq xalqi turmush tarzi kechadigan o'ziga xos makon. Shu boisdan ular cho'lga chuqur hurmat bilan munosabatda bo'ladi. Aksincha, vodiy, dengiz sohillari, o'rmonlarda umrguzaronlik qiladigan odamlar uchun cho'l manzarasi hech qanday ijobiy munosabat tug'dirmasligi, yoki uning uchun zerikarli bo'lishi mumkin. Xalqning yashash tarzi, uning kundalik ehtiyojlari (tarixan) go'zallik to'g'risidagi tasavvur va tushunchalarni vujudga keltiradi. Shaxs va jamoa hamda shaxslararo munosabatlar to'g'risida ham shu asosda me'yorlar shakllanadi. Shuning uchun ham muayyan xalq vakillari boshqa xalqlarning munosabatlari, xatti - harakatlari, urf - odatlarini ko'rib taajjublanishi, bu narsalar unga qandaydir g'ayri tabiiy bo'lib ko'rinishi mumkin. Masalan, Quddusni bosib olgan fransuzlar arablarning ko'p xotinlik odatiga nafrat bilan qarashgan, arablar esa fransuz ayollarining ochiq yurishlarini hayosizlik deb hisoblashgan. Qirg'iz va qozoqlarda qiz olib qochish odati ham bunga misol bo'la oladi. Albatta, bunday an'analarga ega bo'lmagan xalqlar uchun bu xatti - harakatlar g'ayri tabiiy ko'rinishni vujudga keltiradi. Lekin har qanday urf - odatning vujudga kelishida ijtimoiy - iqtisodiy omillarning ta'siri belgilovchi rol o'ynaydi. Ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi xalqlarda uylanish marosimlarida «qalin» to'langan. Hozirgi ijtimoiy sohadagi o'zgarishlar natijasida xalqimizda mavjud bo'lgan milliy ta'b keskin o'zgarishlarni boshdan kechirgan. Ayniqsa, moddiy ehtiyojlarni qondirish bilan bog'liq ta'b ancha murakkabliklarni keltirib chiqarmoqda. Milliy tuyg'u milliy psixologik qiyofani tashkil etuvchi komponentlar ichida nisbatan kam o'rganilgan soha bo'lib, o'zining ijtimoiy kelib chiqishi bilan uzoq o'tmishga borib taqaladi. Shuning uchun ham uni o'rganishda ehtiyotkorlik talab qilinadi. Milliy tuyg'uning ta'sirchanligi ona tiliga bo'lgan munosabatda yorqin namoyon bo'ladi. Zero, har bir xalqning milliy xususiyatlari til orqali o'z ifodasini topadi. Mashhur qirg'iz yozuvchisi Ch.Aytmatov til bu millatning butun tarixi mobaynida to'plangan boyliklarini o'zida jamlab, kelgusi avlodlarga yetkazib beruvchi vosita ekanligini ko'rsatib bergan. Milliy tuyg'u tug'ma hodisa emas, u tarixiy kategoriyadir. Milliy tuyg'u shu xalq va millat vakillariga tashqi obyektiv omillarning doimiy ta'sir etib turishi natijasida vujudga keladi. Uning asosida milliy manfaat va ehtiyojlar, ayniqsa, uning tinchligi yoki notinchligini ta'minlovchi

omillar yotadi. Milliy tuyg'uning namoyon bo'lish kuchi va intensivligi hamma xalq va millatlarda bir xil emas. Kam sonli xalqlarda bu tuyg'u kuchliroq bo'lib, yirik xalqlarda keskin namoyon bo'ladi. Masalan, chechenlar, Farg'ona vodiysidagi turklar, qoraqalpoqlar. Ijtimoiy - iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi bilan kishilarda o'z xalqi, ona tili, ona tuprog'iga bo'lgan mehr - muhabbat tuyg'ulari yanada chuqurlashishi mumkin. O'z millatini ortiqcha ko'klarga ko'tarish, uning boshqa millatda bo'lmagan fazilatlari to'g'risida gapiraverish, o'z xalqini boshqalarga qarama - qarshi qilib qo'yish, boshqa xalqni mensimaslik ruhini keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, nemislarning dunyoda oliy irqi haqidagi aqidalari bunga misol bo'la oladi. Respublikamiz hududida yashovchi har bir millatning o'ziga xos madaniyati mavjud bo'lib, bu madaniyat milliylik xususiyatiga egadir. O'zbek oilalarida milliy o'ziga xoslikni xulq - atvor, shaxsiy sifatlar, hattoki, uy qurilishi, oziq-ovqat va oilaviy munosabatlarda aks etishi isbot talab qilmaydigan haqiqatdir. Misol uchun nonga munosabatni olib qaraylik. Non bu tirikchilik mazmuni, hayot manbai, shu bilan birga, dasturxonimiz ko'rkidir. Shu bois ajdodlarimiz nonni muqaddas deb bilganlar va u haqda qo'shiqlar, dostonlar to'qiganlar. Yerdan yotgan bir burda nonni darhol qo'lga olib, ko'zimizga surtishimiz, ehtiyotlab, pokiza joyga qo'yishimiz nonga bo'lgan buyuk muhabbatimiz va e'tiqodimiz, ongimizga singdirilgan tarbiyaviy ta'sir mahsulidir. Non bilan bog'liq milliy udumlar ham bobolarimizning behad donishmandligidan dalolat beradi. Zero, xalq nazarida nonni e'zozlash or - nomus, vijdon, iymondan boshlanadi. Inson xulqi va xatti - harakatini tartibga solish va boshqarishda ijtimoiy odatlar alohida ahamiyatga molik. Axloq, xulq namunalari muttasil takrorlanishi natijasida odamning sezgi a'zolarida mustahkamlanib odatga aylanib boradi. Milliy urf - odatlar shaxs xulqini tartibga solishga xizmat qiladi va ular ongini ortiqcha zo'riqishlardan xoli etib, insonning istak va maqsadlari mushtarakligini ta'minlaydi. Bola hali milliy urf-odat va an'analarni o'zlashtirmaganiga qaramay, unga ta'sir eta oladi. Inson odatlarni to'liq o'zlashtirib olganidan so'ng uning ichki boshqaruv funksiyasiga aylanadi. Urf - odatlar, an'analar ijtimoiy psixologik holat sifatida inson ideallari, didi, ehtiyojlari va dunyoqarashini, ishonch va e'tiqodini, shaxs faolligini belgilaydi. Masalan, qadimdan uzoq safarga otlanganda «sening sha'ningga gard yuqtirmay qaytayin» degan ma'noda ostonaga o'pilib, uning gardi ko'zga surtilgan. Safardan qaytganda ham ostonaga hurmati bajo keltirilgan. Oilada voyaga yetayotgan farzandlar kattalarning bu xatti-harakatlarini to'liq anglab yyetmasalar ham kuzatib borganlar, asta - sekin uning mohiyatini tushuna boshlagan. Bola ostonaning muqaddasligi, uning sha'ni, oila, mahalla, qarindosh - urug'larning obro'si ekanligi ko'cha - kuyda, do'stlar orasida, xizmatda va mehmonda bo'lganda ham ijtimoiy odatlarga amal qilish kerakligi, shu an'analar ta'sirida uning ba'zi xulqiy xislatlari shakllanib borayotganligini anglay boradilar. Har bir harakat va faoliyatga undovchi kuch bu-motiv hisoblanadi. Ehtiyoj harakatga undovchi anglangan motiv vazifasini bajarishi mumkin. An'analar tarkibidagi odatni ado etish jarayonida shaxsning ma'naviy ehtiyojini milliy urf-odat va an'analar vujudga keltiradi. U yoki bu urf - odat va

an'anani bajarish uchun shaxsda unga nisbatan qiziqish tuyg'usi paydo bo'lishi lozim. Bu esa o'z navbatida uning xulqini ma'lum qoidalar asosida tartibga solib turadi. Ehtiyoj bilan uzviy bog'liq bo'lgan motivlar uni harakat qilishga undaydi. Masalan, milliy urf - odat hisoblanmish hasharni olib qaraylik. Ko'pchilik, umumiyat bilan bajarilgan hamkorlikdagi mehnat qatnashchilarda hamisha jo'shqinlik, xush kayfiyat, o'z kuchiga ishonch tuyg'usini uyg'otadi. Bu esa o'z navbatida mehnat mahsulini mukammal, puxta, chidamli bo'lishini ta'minlaydi. Hasharda shaxslararo munosabatning tub mohiyati ifodalanishi tufayli norasmiy liderlar paydo bo'lib, kimdir maslahatchi rolini bajaradi, kimdir uni boshqaradi, yana kimdir o'zining nimaga qodirligini namoyish qilishga intiladi. Umumiyat bilan ijro etilgan faoliyat mahsulining sifati yuksak bo'ladi. Hasharda qatnashish orqali shaxslarning bir - biri bilan muomala va muloqotda bo'lish ehtiyoji qondiriladiki, bunday ruhiy holatlar hazil - mutoyiba, olqish - duo va ma'qullash shaklida amalga oshiriladi. Ularning hayotiyliigi, ruhiy taskin bera olishi, ishtirokchiga nisbatan psixologik ta'sir o'tkazishning eng o'tkir, o'zbek milliy urf - odatlarimizda (uyatning sodda ko'rinishlari) dasturxonga kattalardan oldin qo'l uzatish, kattalar yoki mehmonlarning gapini bo'lish, voyaga yetgan qizning o'z otasiga tik boqishi kabi holatlar uyat hisoblanadi. Uyat u yoki bu xatti - harakatni nazorat etib turuvchi yuksak tuyg'udir. Muayyan urf - odat tusini olgan biror qoidadan chetga chiqish odamda ana shu tuyg'uni darhol ishga soladi, natijada regulyativ funktsiya faoliyat ko'rsata boshlaydi. Shunday qilib, uyat o'zining noo'rin xatti-harakatini anglab o'kinish, unga hijolat bo'lish hissi; andisha, nomus, xijolat tortish tuyg'ularini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch". –T., 2008.
2. Karimov I. A. "Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q". "Muloqot" 11. 5-son. 1998y.
3. Karimov.I. A. "O`zbekiston XXI asr bo`sag`asida: xavfsizlikka taxdid.barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari". T.1997.
4. Aminjonova I E. "Qadimiy yodgorliklar qissasi". T. 1968.
5. Ashirov A. Atadjanov Sh. "Etnologiya". T. 2007 y.
6. Ashirov A. «O`zbek xalqining qadimiy e`tiqod va marosimlari». T. 2007 y.